IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

MOLIYA BOZORI VA XALQARO TO'LOV TIZIMLARINI BOSHQARISH ASOSLARI ("KAPITALBANK" ATB MISOLIDA)

Amankulova Nigara Yerkinbaevna
O'zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi magistranti
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20256461

Annotatsiya: Mazkur maqolada moliya bozori va xalqaro to'lov tizimlarini boshqarishning nazariy va amaliy asoslari "Kapitalbank" ATB misolida tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida bankning to'lov tizimlari, xalqaro hisob-kitob mexanizmlari hamda zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida moliyaviy operatsiyalarni boshqarish jarayonlari o'rganilgan. Shuningdek, xalqaro to'lov tizimlarining samaradorligi, xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash masalalari yoritilgan. Tahlillar natijasida moliya bozori infratuzilmasini rivojlantirish va to'lov tizimlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliya bozori, xalqaro to'lov tizimlari, bank tizimi, raqamli to'lovlar, likvidlik, xavfsizlik, Kapitalbank, moliyaviy infratuzilma, elektron to'lovlar, SWIFT.

Abstract. This article examines the theoretical and practical foundations of financial market management and international payment systems based on the example of Kapitalbank JSCB. The study analyzes the bank's payment systems, international settlement mechanisms, and the management of financial operations using modern digital technologies. Particular attention is given to the efficiency, security, and stability of international payment systems. Based on the analysis, practical recommendations are developed to improve financial market infrastructure and enhance the performance of payment systems.

Keywords: financial market, international payment systems, banking system, digital payments, liquidity, security, Kapitalbank, financial infrastructure, electronic payments, SWIFT.

Kirish

Hozirgi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya bozori va xalqaro to'lov tizimlarini samarali boshqarish har qanday mamlakat iqtisodiy barqarorligining muhim omillaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda moliya bozori infratuzilmasini rivojlantirish, bank tizimini modernizatsiya qilish hamda xalqaro to'lov tizimlariga integratsiyani kuchaytirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil 1-yanvar holatiga bank tizimida muhim o'sish kuzatilib, Markaziy bank obligatsiyalarining muomaladagi hajmi 11 trillion so'mni tashkil etgan. Bu ko'rsatkich moliya bozori instrumentlari kengayib borayotganini va pul-kredit siyosatining faol qo'llanilayotganini ko'rsatadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda raqamli bank xizmatlari, mobil banking va fintech texnologiyalari jadal rivojlanib, bank sektorida xizmatlar sifati va tezligini oshirdi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bank kartalari soni, elektron to'lovlar hajmi va masofaviy xizmatlardan foydalanuvchilar soni barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lib, bu moliya bozorining transformatsiyasini aks ettiradi. Xalqaro to'lov tizimlariga integratsiya qilish jarayonlari ham sezilarli darajada faollashgan bo'lib, Markaziy bank tomonidan boshqa davlatlar markaziy banklari va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik kengaytirilmoqda. Natijada, milliy to'lov tizimlarida xalqaro standartlar joriy etilib, transchegaraviy to'lovlar samaradorligi oshirilmoqda.

Ushbu jarayonlarda tijorat banklari, xususan, Kapitalbank ATB muhim o‘rin tutadi. Bank tomonidan raqamli texnologiyalarni joriy etish, xalqaro to‘lov tizimlari bilan integratsiyani kengaytirish hamda mijozlarga zamonaviy moliyaviy xizmatlarni taklif etish orqali moliya bozorining rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shilmoqda. Shu bois, moliya bozori va xalqaro to‘lov tizimlarini boshqarish asoslarini o‘rganish, ayniqsa tijorat banklari misolida tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi

Moliya bozori va xalqaro to‘lov tizimlarini boshqarish masalalari iqtisodiyot nazariyasi va amaliyotida keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishda xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli ilmiy yondashuvlar ishlab chiqilgan.

Xalqaro tajribada moliya bozori rivojlanishi va uning iqtisodiy o‘sishga ta’siri masalalari World Bank va International Monetary Fund tadqiqotlarida keng yoritilgan. Ularning tahlillariga ko‘ra, rivojlangan moliya bozori kapital resurslarining samarali taqsimlanishini ta’minlab, investitsiya jarayonlarini faollashtiradi hamda iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiradi. Xususan, IMF (2023) hisobotida moliya tizimining barqarorligi to‘lov tizimlari samaradorligi bilan bevosita bog‘liqligi ta’kidlangan.

To‘lov tizimlari rivoji va ularni boshqarish masalalari bo‘yicha Bank for International Settlements muhim ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqqan. BIS tomonidan ishlab chiqilgan “Core Principles for Systemically Important Payment Systems” hujjatida to‘lov tizimlarining xavfsizligi, likvidligi va uzluksiz ishlashi asosiy tamoyillar sifatida belgilangan. Ushbu yondashuv bugungi kunda ko‘plab mamlakatlar to‘lov infratuzilmasini shakllantirishda metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Raqamli texnologiyalar va fintech rivojlanishining moliya bozori hamda to‘lov tizimlariga ta’siri masalalari ham zamonaviy tadqiqotlarning markazida turibdi. OECD (2023) hisobotlarida qayd etilishicha, raqamli to‘lov tizimlari iqtisodiy samaradorlikni oshirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va moliyaviy inklyuziyani kengaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya yangi risklarni, jumladan, kiberxavfsizlik muammolarini ham yuzaga keltiradi.

Ilmiy adabiyotlarda tijorat banklarining to‘lov tizimlaridagi roli alohida o‘rganilgan. Masalan, Mitchell (2019) va Dai va boshqalar (2020) tadqiqotlarida banklarning to‘lov tizimlarida vositachi sifatidagi funksiyasi, likvidlikni boshqarishdagi o‘rni hamda mijozlarga xizmat ko‘rsatish samaradorligiga ta’siri tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotlar banklarning raqamli texnologiyalarni joriy etishi ularning raqobatbardoshligini oshirishini ko‘rsatadi.

Mahalliy olimlardan Ashurov (2022), Mamurov (2023) va Ikramova (2024) ishlarida O‘zbekiston moliya bozori rivojlanishining o‘ziga xos jihatlari, bank tizimidagi islohotlar va milliy to‘lov tizimlarining shakllanishi tahlil qilingan. Ularning fikricha, mamlakatda moliya bozori infratuzilmasini rivojlantirish bilan birga, xalqaro to‘lov tizimlariga integratsiyani kuchaytirish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning muhim omili hisoblanadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi Qonuni hamda Markaziy bankning normativ hujjatlarida to‘lov tizimlarini boshqarishning huquqiy asoslari belgilab berilgan bo‘lib, bu tizimning barqaror ishlashini ta’minlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, moliya bozori va xalqaro to‘lov tizimlarini boshqarish masalalari kompleks yondashuvni talab qiladi. Bunda institutsional rivojlanish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xalqaro tajribani qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, tijorat banklari faoliyatini chuqurroq o‘rganish, xususan, Kapitalbank ATB misolida amaliy tahlil olib borish ushbu yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlarni yanada boyitadi.

Asosiy va tahliliy qism

Zamonaviy iqtisodiyotda moliya bozori va xalqaro to‘lov tizimlari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning samarali boshqarilishi bank tizimi barqarorligini ta’minlaydi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ushbu sohalarda sezilarli o‘sish va transformatsiya jarayonlari kuzatilmoqda.

2024–2025-yillar davomida mamlakat moliya bozori ko‘rsatkichlarida barqaror o‘sish qayd etildi. Xususan, tijorat banklari aktivlari hajmi 2025-yil boshiga kelib 700 trillion so‘mdan oshgan bo‘lib, bu 2022-yilga nisbatan qariyb 1,3 barobar o‘sishni anglatadi. Kredit qo‘yilmalari hajmi ham izchil oshib, iqtisodiyot tarmoqlarini moliyalashtirishda banklar rolining kuchayganini ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, depozitlar hajmining ortishi aholi va biznes subyektlarining bank tizimiga bo‘lgan ishonchi oshayotganidan dalolat beradi.

Moliya bozori instrumentlari tarkibida ham sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Markaziy bank obligatsiyalari hajmi 2025-yilda 11 trillion so‘mga yetib, pul-kredit siyosatining samarali vositasi sifatida faol qo‘llanilmoqda. Bu esa likvidlikni boshqarish va inflyatsion bosimlarni kamaytirishda muhim rol o‘ynamoqda.

Xalqaro to‘lov tizimlari va raqamli to‘lov infratuzilmasi rivoji ham tahlil qilinadigan asosiy yo‘nalishlardan biridir. So‘nggi ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda naqd pulsiz to‘lovlar ulushi sezilarli darajada oshib, umumiy tranzaksiyalarning 60–65 foizini tashkil etmoqda. Bank kartalari soni 40 million donadan oshgan bo‘lib, mobil to‘lovlar va onlayn xizmatlardan foydalanuvchilar soni yil sayin ortib bormoqda.

Quyidagi jadvalda moliya bozori va to‘lov tizimlarining asosiy ko‘rsatkichlari keltirilgan:

Jadval 1.

O‘zbekiston moliya bozori va to‘lov tizimlari asosiy ko‘rsatkichlari (2022–2025)

Ko‘rsatkichlar	**2022**	**2023**	**2024**	**2025**
Bank aktivlari (trln so‘m)	540	620	680	710
Kreditlar hajmi (trln so‘m)	380	430	480	510
Depozitlar (trln so‘m)	300	350	400	450
Bank kartalari soni (mln dona)	30	34	38	42
Naqd pulsiz to‘lovlar ulushi (%)	45	52	60	65

Manba: *O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik ma’lumotlari asosida tuzilgan.*

Mazkur jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, moliya bozori ko‘rsatkichlari barqaror o‘sish tendensiyasiga ega. Ayniqsa, bank aktivlari va kredit qo‘yilmalari hajmining ortishi iqtisodiyotning bank sektori orqali moliyalashtirilishi kengayib borayotganini bildiradi. Depozitlar hajmining oshishi esa moliyaviy resurslar bazasining mustahkamlanayotganini ko‘rsatadi.

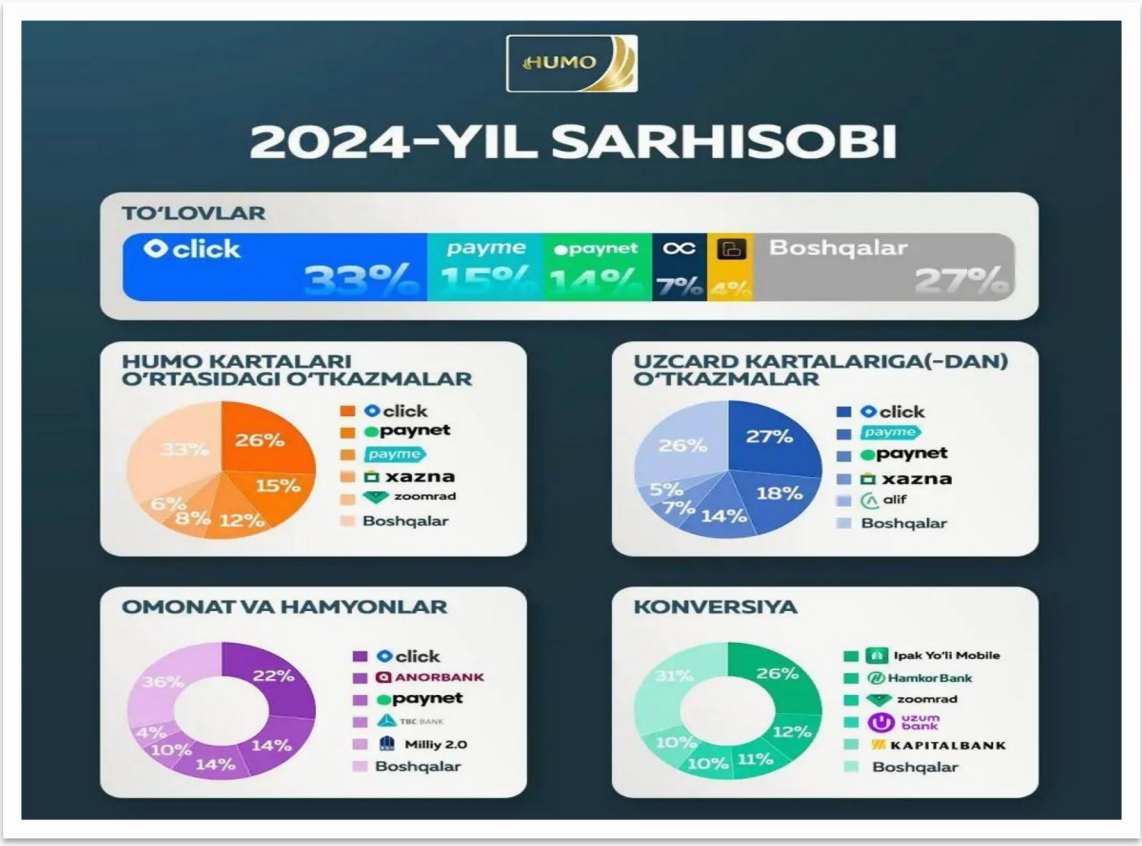
To‘lov tizimlari bo‘yicha tahlil natijalari naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining keskin oshganini ko‘rsatadi. Bu esa, bir tomondan, raqamli texnologiyalar rivoji va fintech xizmatlarining kengayishi bilan izohlansa, ikkinchi tomondan, davlat tomonidan naqd pulsiz iqtisodiyotni rag‘batlantirish siyosati bilan bog‘liq.

Ushbu jarayonlarda tijorat banklari, xususan, Kapitalbank ATB muhim o‘rin tutadi. Bank tomonidan mobil ilovalar, onlayn to‘lov xizmatlari va xalqaro to‘lov tizimlari (Visa, Mastercard va boshqalar) bilan integratsiyaning kengaytirilishi mijozlarga qulay va tezkor xizmat ko‘rsatish imkonini bermoqda. Natijada, bankning tranzaksiya hajmi va mijozlar bazasi sezilarli darajada kengaymoqda.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, xalqaro to‘lov tizimlari bilan integratsiya darajasining oshishi transchegaraviy operatsiyalarni soddalashtirib, eksport-import operatsiyalarini moliyalashtirishni

yengillashtirmoqda. Shu bilan birga, bu jarayon banklar oldiga yangi talablarni, jumladan, kiberxavfsizlikni ta’minlash, likvidlikni samarali boshqarish va xalqaro standartlarga moslashish vazifalarini qo‘ymoqda.

O‘zbekistonda moliya bozori va to‘lov tizimlari rivoji ijobiy dinamikaga ega bo‘lib, ularning samarali boshqarilishi bank tizimi barqarorligini mustahkamlash va iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

1-rasm. O‘zbekistonda naqd pulsiz to‘lovlar ulushining o‘sish dinamikasi (2022–2025-yillar, % hisobida)

Manba: *O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy statistik ma’lumotlari (2022–2024-yillar) va 2025-yil uchun prognoz hisob-kitoblar asosida muallif tomonidan tuzilgan.*

Mazkur diagramma O‘zbekistonda naqd pulsiz to‘lovlar ulushining so‘nggi yillardagi o‘sish tendensiyasini aks ettiradi. Tahlil natijalariga ko‘ra, 2022-yilda 45 foizni tashkil etgan naqd pulsiz to‘lovlar ulushi 2025-yilga kelib 65 foizga yetishi prognoz qilinmoqda. Ushbu ijobiy dinamika bir qator omillar bilan izohlanadi.

Birinchidan, bank kartalari va mobil to‘lov ilovalari sonining keskin oshishi aholining raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini sezilarli darajada kengaytirdi. Ikkinchidan, tijorat banklari tomonidan joriy etilayotgan zamonaviy fintech yechimlari, jumladan, QR-to‘lovlar, onlayn banking va tezkor to‘lov tizimlari tranzaksiya jarayonlarini soddalashtirdi. Uchinchidan, davlat tomonidan naqd pulsiz iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, jumladan, soliq imtiyozlari va elektron to‘lovlarni rag‘batlantirish choralarining kuchaytirilishi muhim rol o‘ynadi.

Shu bilan birga, naqd pulsiz to‘lovlar ulushining ortishi moliya bozori shaffofligini oshirish, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish va pul aylanmasini samarali nazorat qilish imkonini bermoqda. Biroq ushbu jarayon bilan bir qatorda kiberxavfsizlikni ta’minlash, to‘lov

tizimlarining uzluksiz ishlashini kafolatlash va aholining moliyaviy savodxonligini oshirish kabi dolzarb vazifalar ham yuzaga kelmoqda.

Umuman olganda, diagrammada aks ettirilgan tendensiyalar O‘zbekiston moliya tizimining raqamli transformatsiya bosqichiga faol o‘tayotganini va xalqaro to‘lov tizimlariga integratsiya jarayonlari jadallashayotganini ko‘rsatadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda moliya bozori va xalqaro to‘lov tizimlarini boshqarish so‘nggi yillarda izchil rivojlanish bosqichiga o‘tgan. Bank tizimi ko‘rsatkichlarining barqaror o‘sishi, xususan, aktivlar, kredit qo‘yilmalari va depozitlar hajmining ortishi moliya bozorining kengayib borayotganini hamda iqtisodiyotda banklarning roli kuchayib borayotganini tasdiqlaydi.

Tahlillar asosida aniqlanishicha, naqd pulsiz to‘lovlar ulushining sezilarli darajada oshishi mamlakatda raqamli iqtisodiyotning shakllanib borayotganidan dalolat beradi. Bu jarayon, avvalo, zamonaviy to‘lov infratuzilmasining rivojlanishi, tijorat banklari tomonidan innovatsion xizmatlarning joriy etilishi hamda davlat tomonidan olib borilayotgan qo‘llab-quvvatlovchi siyosat bilan chambarchas bog‘liq.

Shuningdek, xalqaro to‘lov tizimlari bilan integratsiyaning kengayishi transchegaraviy operatsiyalarni soddalashtirib, tashqi iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, milliy moliya tizimining global moliyaviy makonga integratsiyalashuvini jadallashtirmoqda.

Tadqiqot davomida tijorat banklari, xususan, Kapitalbank ATB faoliyati misolida ko‘rib chiqilganda, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xalqaro to‘lov tizimlari bilan hamkorlikni kengaytirish banklarning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil ekanligi aniqlandi.

Shu bilan birga, moliya bozori va to‘lov tizimlarini boshqarishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, kiberxavfsizlik tahdidlari, xalqaro standartlarga to‘liq moslashish zarurati, hamda moliyaviy savodxonlik darajasining yetarli emasligi tizim barqarorligiga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatmoqda.

Umuman olganda, O‘zbekistonda moliya bozori va xalqaro to‘lov tizimlarini samarali boshqarish iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim strategik ahamiyat kasb etadi.

Takliflar:

1. Raqamli to‘lov infratuzilmasini kengaytirish. Mamlakat bo‘ylab QR-to‘lovlar, tezkor to‘lov tizimlari va mobil banking xizmatlarini yanada rivojlantirish orqali naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushini oshirish zarur.
2. Kiberxavfsizlik tizimini kuchaytirish**.** Xalqaro to‘lov tizimlari bilan ishlashda banklarda zamonaviy axborot xavfsizligi standartlarini joriy etish va doimiy monitoring tizimini yo‘lga qo‘yish lozim.
3. Xalqaro to‘lov tizimlari bilan integratsiyani chuqurlashtirish. Tijorat banklari tomonidan global to‘lov platformalari (Visa, Mastercard va boshqalar) bilan hamkorlikni kengaytirish orqali transchegaraviy to‘lovlar tezligi va qulayligini oshirish tavsiya etiladi.
4. Fintech ekotizimini rivojlantirish. Startaplar va innovatsion moliyaviy texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash, banklar va fintech kompaniyalar o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.
5. Moliyaviy savodxonlikni oshirish. Aholi o‘rtasida elektron to‘lovlar va bank xizmatlaridan foydalanish bo‘yicha targ‘ibot va ta’lim dasturlarini kengaytirish zarur.
6. Likvidlik va risklarni boshqarishni takomillashtirish. Tijorat banklarida zamonaviy risk-menejment tizimlarini joriy etish orqali moliya bozori barqarorligini mustahkamlash lozim.

7. Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish. To‘lov tizimlari va raqamli moliya xizmatlarini tartibga soluvchi qonunchilikni xalqaro standartlarga mos ravishda yangilab borish zarur.

8. Tijorat banklarida (xususan, Kapitalbank ATB) raqamli strategiyani kuchaytirish. Mijozlarga yo‘naltirilgan innovatsion xizmatlarni kengaytirish, sun’iy intellekt va big data texnologiyalarini joriy etish orqali xizmatlar sifatini oshirish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–5992-son Farmoni “Bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–60-son Farmoni “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. – Toshkent, 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining to‘lov tizimlarini tartibga soluvchi me’yoriy hujjatlari. – Toshkent, 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahrir). – Toshkent, 2019.
6. O‘zbekiston Respublikasi “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2022.
7. O‘zbekiston Respublikasi “Elektron hukumat to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining naqd pulsiz to‘lovlarni rivojlantirishga oid qarorlari. – Toshkent, 2021–2023.
9. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining pul-kredit siyosati bo‘yicha asosiy yo‘nalishlari. – Toshkent, 2024.
10. O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasi. – Toshkent, 2020.